

УДК 316.354(477):0612

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.124

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Жулковський Вадим Вікторович,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри формування

та розвитку професійної компетентності персоналу

Державної кримінально-виконавчої служби України,

Інститут професійного розвитку,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298

У статті висвітлено актуальну проблему національно-патріотичного виховання молоді в умовах сучасних суспільних трансформацій в Україні та систематизовано педагогічний досвід української західної діаспори. Метою дослідження є аналіз ідей, підходів та виховних концепцій, сформованих українськими педагогами в еміграційному середовищі, у контексті їх значення для розвитку національно-патріотичного виховання. Актуальність теми обумовлена необхідністю посилення національної свідомості молоді, збереження історичної пам'яті, мови, культури й духовних цінностей українського народу в умовах воєнних викликів, глобалізації та інформаційного впливу.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, історико-педагогічний і порівняльний аналіз, що дали змогу системно осмислити педагогічні ідеї українських діячів західної діаспори та виявити провідні тенденції розвитку національно-патріотичного виховання молоді. У процесі дослідження розкрито сутність національно-патріотичного виховання як цілісного, багатовимірного процесу, спрямованого на формування національної свідомості, громадянської відповідальності та духовно-моральних якостей особистості.

У результаті дослідження встановлено, що педагогічний доробок українських діячів західної діаспори характеризується системністю, ціннісною спрямованістю та орієнтацією на консолідацію виховних зусиль родини, освітніх інституцій, громадських організацій і церкви. Виокремлено ключові ідеї національно-патріотичного виховання, серед яких провідне місце посідають виховання любові до Батьківщини, збереження рідної мови й культури, формування історичної пам'яті та почуття відповідальності за майбутнє української нації.

Практична цінність статті полягає в розширенні теоретичних уявлень про національно-патріотичне виховання та можливості використання узагальненого діаспорного педагогічного досвіду в наукових дослідженнях, освітніх програмах і виховній роботі з молоддю. Зроблено висновок про значущість ідей українських педагогів західної діаспори для подальшого розвитку теорії національно-патріотичного виховання та поглиблення наукового осмислення цієї проблеми в сучасних умовах.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, українська молодь, західна українська діаспора, національна свідомість, педагогічна спадщина, виховні ідеї, українська ідентичність.

NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH OF THE WESTERN UKRAINIAN DIASPORA AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Zhulkovskyi Vadym,

PhD of Pedagogy, Senior Lecturer at the Department
for the Formation and Development of Professional Competence
of the Personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298

The article highlights the urgent issue of national and patriotic education of youth in the context of contemporary social transformations in Ukraine and systematizes the pedagogical experience of the Western Ukrainian diaspora. The purpose of the study is to analyze the ideas, approaches, and educational concepts developed by Ukrainian educators in the émigré environment, considering their significance for the development of national and patriotic education. The relevance of the topic is determined by the need to strengthen national consciousness among young people, preserve historical memory, language, culture, and spiritual values of the Ukrainian people under conditions of military challenges, globalization, and information influence.

The methodological basis of the research consists of general scientific and special methods, including analysis, synthesis, generalization, historical-pedagogical and comparative analysis, which made it possible to systematically comprehend the pedagogical ideas of Ukrainian figures of the Western diaspora and to identify the leading trends in the development of national and patriotic education of youth. In the course of the study, the essence of national and patriotic education is revealed as a holistic, multidimensional process aimed at forming national consciousness, civic responsibility, and spiritual and moral qualities of the individual.

The results of the study show that the pedagogical heritage of Ukrainian figures of the Western diaspora is characterized by systematicity, value

orientation, and a focus on consolidating the educational efforts of the family, educational institutions, public organizations, and the church. Key ideas of national and patriotic education are identified, among which the leading ones are fostering love for the Motherland, preserving the native language and culture, forming historical memory, and developing a sense of responsibility for the future of the Ukrainian nation.

The practical significance of the article lies in expanding theoretical understandings of national and patriotic education and the possibilities of using the generalized pedagogical experience of the diaspora in scientific research, educational programs, and youth educational work. The article concludes that the ideas of Ukrainian educators of the Western diaspora are important for the further development of the theory of national and patriotic education and for deepening the scientific understanding of this problem in contemporary conditions.

Key words: *national and patriotic education, Ukrainian youth, Western Ukrainian diaspora, national consciousness, pedagogical heritage, educational ideas, Ukrainian identity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними соціально-політичними трансформаціями, воєнними викликами, кризою ціннісних орієнтацій молоді та загрозами національній ідентичності, що актуалізує проблему національно-патріотичного виховання молодих поколінь в Україні. В умовах тривалого ідеологічного тиску, наслідків радянської спадщини, глобалізаційних процесів та інформаційної агресії особливої гостроти набувають питання формування національної свідомості, громадянської відповідальності, поваги до рідної мови, культури, історії й духовних цінностей українського народу.

Водночас у вітчизняному педагогічному дискурсі недостатньо повно використовується багатий теоретичний і практичний доробок українських педагогів західної діаспори, які в умовах еміграції розробили цілісні концепції національно-патріотичного виховання, спрямовані на збереження національної ідентичності, протидію асиміляційним процесам та консолідацію виховних зусиль родини, школи, громадських організацій і церкви. Їхні ідеї, перевірені історичними обставинами та практикою виховання української молоді за кордоном, мають значний потенціал для осмислення й адаптації до сучасних освітніх реалій України.

Таким чином, наявна суперечність між нагальною потребою посилення національно-патріотичного виховання молоді в Україні та недостатнім залученням педагогічної спадщини української діаспори у вітчизняну освітньо-виховну практику зумовлює актуальність дослідження проблеми й визначає необхідність наукового аналізу і творчого використання діаспорного педагогічного досвіду в сучасній системі національного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження особливостей виховної роботи з молоддю західної української діаспори були висвітлені у працях Т. Алексеєнко, І. Андрухів, Л. Біленкової, А. Богданюк, В. Бугаєнка, М. Василик, В. Деренько, Т. Завгородньої, І. Кізін, І. Марчука, Н. Мисака, Т. Михайленко, О. Палійчук, І. Піц, І. Патриляка, С. Романюк, Ю. Руденка, І. Руснака, Б. Савчука, М. Стельмаховича, І. Стражнікової та інших українських учених.

Мета статті полягає в науково-теоретичному аналізі педагогічного доробку українських педагогів західної діаспори у сфері національно-патріотичного виховання молоді та виявленні його значення для розвитку ідей національно-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу джерельної бази з'ясовано, що головною передумовою розвитку системи національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі стала третя хвиля еміграції українців (1945–1957 рр.) до країн Європи, Північної та Південної Америки й Австралії, переважну більшість яких становили патріотично налаштовані представники творчої інтелігенції, педагоги й науковці.

Педагоги-емігранти ставили за мету виховання свідомих, національно зорієнтованих громадян закордонних українців, які гідно представляли б Україну у світі. У їхній творчості порізнному розставлені акценти національно-патріотичного виховання, але воно пронизує всю проблематику їхнього доробку: розвиток школи й педагогіки на українських землях від найдавніших часів; місце і роль рідної мови, національно-культурних надбань у навчанні й вихованні молодих поколінь українців; проєктування шляхів і способів розбудови націо-

нального шкільництва в незалежній Україні; аналіз новітніх закордонних педагогічних ідей тощо [2, с. 76].

Наголосимо, що українські вчені, педагоги, методисти також розробляли теоретичні засади й узагальнювали у своїх наукових працях досвід діяльності етнічного шкільництва, виховання дітей і молоді на багатовікових традиціях української етнопедагогіки, культури, освіти. Їхні праці систематично друкувалися на сторінках педагогічної преси, суспільно-політичних і молодіжних журналів, а також виходили окремими виданнями.

У період незалежності України М. Фіцула визначив сутність національного виховання як процес «виховання дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності. Воно є конкретно історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях народ, увічне в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй» [8, с. 9].

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. сформувався провідна тенденція національно-патріотичного виховання молоді в західній діаспорі, зміст якої складає консолідація вчених, педагогів, виховників, громадських діячів у вимушеній еміграції для вироблення теоретичних засад формування національної свідомості та самосвідомості закордонних українців, започаткування видання педагогічної преси як головного засобу донесення до молодих поколінь знань з історії, культури, географії України, плекання любові до української мови, ознайомлення з життєдіяльністю українців у різних державах проживання.

Також варто зазначити, що основу національно-патріотичного виховання молоді західної української діаспори в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. становили праці І. Огієнка, І. Петрів, А. Горохович, М. Ломацького та багатьох інших педагогів і учених.

Ретроспективний аналіз творчого доробку І. Огієнка (митрополита Іларіона) засвідчує, що одним із основних засобів національно-патріотичного виховання молоді він вважав героїчне минуле українського народу і тому закликав молоді покоління діаспорян вивчати історію України. У роботі «Рятування України» педагог наголошував, що «українська історія оживляє нас українців і дає нам цілющу силу прямувати до тієї правди, якої ми прагнемо всі. Це вона одна воскрешає український народ, це вона одна кличе скидати з себе кайдани неволі, в які закували Україну вороги» [4, с. 418].

Вивчення праць педагога засвідчує, що особливу роль у національно-патріотичному вихованні І. Огієнко відводив українській мові. Як зазначав учений у праці «Українська культура», рідна мова є невід'ємною національною ознакою українців, формою культурного та національного життя української нації, її душею. «Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного. Це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб. І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом» [5, с. 126].

На глибоке переконання І. Огієнка, гуманітарні предмети, мистецтво, культура є носіями національних ідей і мають великий виховний вплив на молодь. Провідними засобами у вихованні молодих поколінь він також вважав звичаї, обряди, народне мистецтво, народний календар, фольклор, національний побут, природу України.

У формування теоретичних засад національно-патріотичного виховання української молоді в діаспорі та їх практичну реалізацію значний внесок зробила І. Петрів. В умовах еміграції у своїх працях надавала особливого значення розробленню актуальних проблем національного виховання української молоді в полікультурному середовищі, збереження національного менталітету, рідної мови, традицій, звичаїв, а отже, й культури загалом, що втілено в її працях «Для нашої молоді», «Наша молодь», «Явище нової асиміляції

української молоді в Канаді», наголошувала на провідній ролі української мови як засобу національно-патріотичного виховання молоді західної української діаспори, порушувала питання асиміляції та культурної ідентичності діаспорних українців. У праці «Лицем до молоді» вона вказує на важливу роль громадськості, молодіжних організацій, виховників у формуванні національної свідомості та патріотичних почуттів дітей і молоді, а також звертає увагу на протиріччя, які виникають у родинному вихованні юних поколінь і негативно впливають на їх майбутнє як членів етнічної спільноти [7, с. 3].

У контексті досліджуваної нами проблеми особливого аналізу заслуговує науково-теоретичний доробок і організаційно-педагогічна діяльність А. Горохович. Прибувши 1949 року до Канади з набутим в Україні досвідом виховної роботи серед молоді, вона активно долучилася до виконання нелегкого завдання, що постало перед українською діаспорою, – збереження національної самобутності українців-іммігрантів і поєднання українського менталітету з менталітетом населення держави, до якої іммігрували українці. У зв'язку з цим вивчення українознавчих дисциплін (історії, географії, літератури, української мови та культури), дотримання українських традицій, звичаїв та обрядів, наповнення всієї виховної діяльності національним змістом набирали першочергової ваги і ставали дієвими виховними засобами, які оберігали українських дітей від повної асиміляції на чужині.

Саме А. Горохович «належить провідна роль у створенні й реалізації Української виховної системи (УВС) в діаспорі післявоєнного періоду» [6, с. 5]. Вона одна з перших серед українсько-канадських педагогів висунула ідею про необхідність узгодженої діяльності всіх національних виховних середовищ у справі збереження молоді для України й усіма засобами утверджувала її. Ще 1956 року, виступаючи на методико-педагогічній конференції з доповіддю «Співпраця родини, церкви та молодечих організацій з рідною школою» основними причинами національного відчуження української молоді та вкрай незадовільного стану рідномовного шкільництва вона назвала відсутність в українській діаспорі центрального керів-

ництва виховною справою та національної виховної політики і закликала перейти до конкретних заходів консолідації дій на виховному «відтинку».

Вивчення творчого доробку А. Горохович засвідчує її особливу увагу до українця в діаспорі. З'ясовано, що питання виховання дітей у родині були провідними в педагогічній спадщині періоду еміграції. Дослідженню цієї теми вона присвятила книгу «Батьки і діти», яка стала надійним порадником українським батькам у діаспорі щодо виховання дитини «розумною, національно свідомою, пригожою чесному, культурному світу» [1, с. 23].

Прикметною ознакою творчої спадщини А. Горохович є практична спрямованість і методична обґрунтованість викладених у ній положень. Головним досягненням діяльності педагогині вважаємо участь в обґрунтуванні Української виховної системи (УВС) у діаспорі. Вирішального значення в її реалізації вона надавала батькам – членам церковних громад, громадських, культурно-освітніх, політичних, мистецьких і професійних організацій. Складниками УВС А. Горохович визначила всі українські виховні середовища: сім'ю, заклади українознавчої освіти (дошкільні установи, рідні школи, літні оселі, курси українознавства), виховні молодіжні та громадські організації, церкву. Науковиця детально охарактеризувала кожен елемент цієї системи й чітко проаналізувала зв'язки між ними, тобто показала систему «в дії» [6, с. 16].

Дослідження засвідчило, що основними проблемами розбудови української національної системи виховання українців діаспори А. Горохович вважала: обов'язковість реалізації загальноприйнятої УВС, послідовність і цілеспрямованість виховного впливу всіх українських громадсько-виховних інституцій; інтегрування засобів релігійного, національного та естетичного виховання в системі виховної роботи; провідну роль Пласту як об'єднувальної ланки УВС у діаспорі.

До розв'язання актуальних проблем виховання молодих поколінь долучився й М. Ломацький. У своїй праці «Національна свідомість» він розкрив сутність національно свідомої української людини та обґрунтував процес її виховання. Зок-

рема, педагог зазначав, що «національно-свідома українська людина, це та людина, яка знає добре хто вона, і які обов'язки тяжать на ній, як приналежній до української нації, яка створила найкращу в світі пісню та має одну з найкращих мов, мала і мимо вікової неволі, має і сьогодні високу культуру та має перед собою велике і світле майбутнє» [3, с. 41]. Характеризуючи особистість національно свідомої української людини, він на перше місце поставив почуття гордості за належність до своєї нації, наголосив, що «вона дорожить добром тієї нації, вона любить понад усе в світі свою рідну землю і свій нарід, все, що своє, близьке їй і дороге».

Важливо відзначити, що серед провідних якостей національно свідомої людини М. Ломацький виокремив усвідомлення нею своїх обов'язків супроти батьківщини і своєї нації: «Свідомий національно українець дихає і живе думками про свою батьківщину, він готов завжди і всюди тій батьківщині вірно служити і робити завжди лише те, що їй на добро виходить, він її зміцнює, уникає всього того, що їй шкодить, що її послаблює» [3, с. 41]. Педагог акцентує увагу і на такій якості національно свідомої особистості, як жертвність, готовність «для волі, добра і щастя власного народу віддати все, що їй найдорожче, принести в жертву свою кров і життя» [3, с. 42]. Варте особливої уваги ще одне твердження педагога, яке не втратило своєї актуальності і цінності в умовах сучасних діаспорних реалій та, зрештою, і в Україні, яку намагаються пошматувати на окремі регіони, приєднати до інших держав її територію. М. Ломацький стверджує: «Фахову роботу може для нас виконати і, навіть дуже добро і совісно, чужинець, але той чужинець не буде змагатися за нашу волю, за щастя і добро нашого народу» [3, с. 42].

Звідси випливає, стверджує автор статті, що «першим обов'язком нашим мусить бути національно виховувати ті маси, поширити і поглибити поміж ними затрачену національну свідомість, бо інакше ми не станемо ніколи повновартісною і повноправною нацією, а для цього «мусимо щедрою рукою сіяти зерно національної свідомості, пам'ятаючи про те, що хто скупо сіє, то і скупо жатиме, а хто сіє щедро, той велике

жниво збирає» [3, с. 42]. Безперечно, ці настанови слушні і доречні для всіх українських педагогів, вихователів, лідерів молодіжних організацій незалежно від того, де вони живуть – в Україні чи поза її кордонами.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз педагогічної та історико-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що проблема національно-патріотичного виховання молоді є однією з ключових як для української діаспори другої половини ХХ – початку ХХІ століття, так і для сучасної України. У складних умовах еміграції українські педагоги західної діаспори зуміли не лише зберегти національно-виховні традиції, а й створити цілісну, ідейно виважену систему національно-патріотичного виховання, спрямовану на формування національної свідомості, збереження рідної мови, культури, історичної пам'яті та духовних цінностей українського народу.

У контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна, зокрема загроз національній ідентичності, інформаційного впливу та ціннісної дезорієнтації молоді, осмислення досвіду українських педагогів діаспори набуває особливої наукової й суспільної значущості. Їхні ідеї засвідчують, що національно-патріотичне виховання є тривалим, цілеспрямованим і системним процесом, ефективність якого залежить від узгодженості виховних впливів та чітко визначених ціннісних орієнтирів. Отже, узагальнення й наукове осмислення педагогічної спадщини української західної діаспори розширює уявлення про шляхи формування національно свідомої молоді, поглиблює теоретичні засади національно-патріотичного виховання та створює підґрунтя для подальших історико-педагогічних досліджень цієї проблематики в умовах сучасної української освітньої реальності.

Список використаних джерел

1. Горохович А. Плекаймо в дитині і розум, і душу (Українська виховна система). Дрогобич : Бескид, 1992. 112 с.
2. Джус О. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 76–81.

3. Ломацький М. Національна свідомість. Лондон : Вид-во Спільки Української Молоді, 1952. 63 с.

4. Огієнко І. Рятуння України. Київ : Наша культура і наука, 2005. 463 с.

5. Огієнко І. Українська культура. Львів : Фенікс, 1992. 213 с.

6. Палійчук О. М. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Антоніни Горохович (1913–1997) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

7. Петрів І. Лицем до молоді. *Наша мета*. 1961. 29 квітня. С. 3.

8. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. освіти. Тернопіль : Богдан, 2005. 232 с.

References

1. Horokhovich, A. (1992), *Nurturing Both Mind and Soul in a Child (Ukrainian Educational System)*, Beskyd, Drohobych.

2. Dzhus, O. (2016), "National and Patriotic Education of Children and Youth in the Ukrainian Diaspora: Experience and Attempts", *Science and Education*, No. 10, pp. 76–81.

3. Lomatskyi, M. (1952), *National Consciousness*, Publishing House of the Union of Ukrainian Youth, London.

4. Ohienko, I. (2005), *Saving Ukraine*, Nasha Kultura i Nauka, Kyiv.

5. Ohienko, I. (1992), *Ukrainian Culture*, Feniks, Lviv.

6. Paliichuk, O. M. (2007), Pedagogical Ideas and Educational Activity of Antonina Horokhovich (1913–1997), abstract of PhD dissertation in Pedagogy, Ivano-Frankivsk.

7. Petriv, I. (1961), "Facing the Youth", *Our Goal*, April 29, p. 3.

8. Fitsula, M. M. (2005), *Pedagogy*, Bohdan, Ternopil.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.